

УДК 811.161.1

DOI <https://doi.org/10.32782/2412-933X/2026-XXVII-6>

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ SHAME

Мар'янка Яніна

кандидат філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри мовної підготовки
та міжнародної комунікації
Одеська державна академія будівництва та архітектури
ORCID ID: 0000-0001-7936-2562

Часнкова Оксана

старший викладач кафедри мовної підготовки
та міжнародної комунікації
Одеська державна академія будівництва та архітектури
ORCID ID: 00000-002-7639-0979

Фадєєва Альвіна

старший викладач кафедри мовної підготовки
та міжнародної комунікації
Одеська державна академія будівництва та архітектури
ORCID ID: 0009-0007-0605-0710

У статті розглядаються емотиви концепту shame/сором як негативні емоції на матеріалі української та англійської мови. Мета роботи полягає у висвітленні особливостей вербалізації концепту shame, подібності та відмінності щодо вираження емоцій в англійській та українській лінгвокультурах. Основним методом дослідження слугував концептуальний аналіз, спрямований на розкриття сутності концепту шляхом аналізу його складових частин, концептуальних ознак, властивостей, відношень і взаємодій з іншими концептами. Предметом дослідження цієї роботи є ідіоми та фразеологізми, що використовуються для вираження емоційного підтексту сорому в кожній із вказаних мов. Фактичний матеріал склала вибірка фразеологічних одиниць про сором в українській та англійській мовах.

На основі проведеного аналізу можна зробити висновок, що концепти shame, guilt, embarrassment входять до групи концептів емоцій, що характеризуються особливою психічною діяльністю щодо усвідомлення своїх вчинків і почуттів. Центральним смисловим концептом у даній групі є shame, з яким пов'язані інші два концепти.

У картині світу української мови домінантним концептом буде совість як моральний компонент усвідомлення та визначення якості вчинків і почуттів. Більш тісні зв'язки даний концепт має з концептами сором і провина, менш тісні – з концептом збентеження.

У цілому слід зробити висновок, що концепт shame має синкретичний характер, всередині якого співіснують два субконцепти: «емоційний стан» і «оцінка». В результаті проведеного дослідження доведено, що дані субконцепти вважаються повноправними одиницями мовленнєво-мисленнєвої діяльності, за якими стоять певні структури знання.

Таким чином, концептуальний аналіз слів і фразеологізмів сприяє більш глибокому розумінню його емотивного змісту; пошуку можливих образних відповідників в описі та вираженні емоцій і повноцінному переданні емотивних смислів.

Ключові слова: емотив, денотат, синонімічний ряд, фразеологічна одиниця, концепт.

MaryankoYanina

PhD in Philology, Associate Professor,
Head of the Department of Language Training
and International Communication
Odessa State Academy of Civil Engineering and Architecture
ORCID ID: 0000-0001-7936-2562

Chaenkova Oksana

Senior Lecturer at the Department of Language Training
and International Communication
Odessa State Academy of Civil Engineering and Architecture
ORCID ID: 0000-0002-7639-0979

Fadeeva Alvina

Senior Lecturer at the Department of Language Training
and International Communication
Odessa State Academy of Civil Engineering and Architecture
ORCID ID: 0009-000-70605-0710

VERBALISATION OF THE CONCEPT SHAME

The article examines the emotives of the concept shame as negative emotions based on the material of the Ukrainian and English languages. The aim of the work is to highlight the peculiarities of verbalising the concept of shame, similarities and differences in the expression of emotions in English and Ukrainian linguocultures. The main research method was conceptual analysis, aimed at revealing the essence of the concept by analysing its constituent parts, conceptual features, properties, relationships and interactions with other concepts. The subject of this work is idioms and phraseological units used to express the emotional subtext of shame in each of the languages mentioned. The factual material consists of a sample of phraseological units about shame in Ukrainian and English.

Based on the analysis, we can conclude that the concepts of shame, guilt, and embarrassment belong to a group of emotional concepts characterised by a particular mental activity related to the awareness of one's actions and feelings. The central semantic concept in this group is shame, to which the other two concepts are related.

In the worldview of the Ukrainian language, the dominant concept is conscience as a moral component of awareness and determination of the quality of actions and feelings. This concept has closer ties with the concepts of shame and guilt, and less close ties with the concept of embarrassment.

In general, it should be concluded that the concept of shame is syncretic in nature, within which two subconcepts coexist: 'emotional state' and 'evaluation.' The study has proven that these subconcepts are considered full-fledged units of speech and thought activity, behind which certain structures of knowledge stand.

Thus, conceptual analysis of words and phraseological units contributes to a deeper understanding of their emotive content, the search for possible figurative equivalents in the description and expression of emotions, and the full transmission of emotive meanings.

Key words: *emotive, denotate, synonymic series, phraseological unit, concept.*

Вступ. Ставлення людини до навколишнього світу може проявлятися в діях людини, а також у вигляді емоційних переживань. Через емоції ми реагуємо на події, слова та обставини. Ми всі відчуваємо почуття та емоції різною мірою, висловлюємо різними способами та віддзеркалюємо те, що живе у свідомості. Людина здатна відчувати позитивні

та негативні емоційні переживання, висловлювати їх та помічати в інших людей. Такими емоціями виступають сором, провина [5].

Для будь-якої культури концепти є найістотнішими смислами, включеними до моделі цінностей світогляду нації, відображеними та сформульованими у формах національної мови. Актуальність даної роботи визначається її проблематикою, спрямованою на дослідження когнітивних аспектів емоційних станів, необхідністю поглибленого розгляду способів відображення та вираження емоцій в англійській та українській мовах, у зв'язку з недостатньою вивченістю концептуалізації різних емоцій. Актуальність дослідження також зумовлена потребою розширення знань про структуру лексичної системи цих мов, зокрема лексичних одиниць, що позначають емоції, почуття та способи їх вираження.

Мета статті. Мета роботи полягає у висвітленні особливостей вербалізації концепту shame/сором, виявленні подібності та відмінності щодо вираження емоцій в англійській та українській лінгвокультурах.

Методи та методики дослідження. Основним методом дослідження слугував концептуальний аналіз, спрямований на розкриття сутності концепту шляхом аналізу його складових частин, концептуальних ознак, властивостей, відношень і взаємодій з іншими концептами.

Предмет та об'єкт дослідження. Предметом дослідження цієї роботи є ідіоми та фразеологізми, що використовуються для вираження емоційного підтексту сорому в кожній із вказаних мов. Фактичний матеріал склала вибірка фразеологічних одиниць про сором в українській та англійській мовах.

Дослідженню фразеологічних одиниць з негативними компонентами в різних мовах присвятили свої праці такі вчені-лінгвісти як Болотнікова А. А., Величко Г.Г., Воробйов . А., Гловацька О. Л., Грималюк А.М., Гуцуляк О. Давиденко А., Жила В.Г., Забира Ю., Загнітко А., Колесникова О.В., Князь Т., Кот В. Ю., Краснобаєва-Чорна Ж., Маркова О., Мірошниченко А.В., Станкевич-Іванова В., Пилипчук С.А., Селіванова О. О., Сем'янків Н. В., Тетеріна А. О., Трофімова О.В., Шевченко Т. В., Шостак А.О., Черняк О.

Сем'янків Н. В., досліджуючи негативні емоції в італійській мові, систематизувала поняття емоцій в науковій картині світу, визначила їх види, розкрила психологічні механізми виникнення та характеристики негативних емоцій як засобу психоемоційного впливу на свідомість комуніканта [7].

Воробйова І. А., Пилипчук С. А. розглянули вербалізацію восьми первинних біполярних емоцій людини засобами англійської фразеології; проаналізували основні підходи до розуміння змісту та особливостей понять «емоції» та «почуття»; висвітлили основні підходи до класифікації емоцій (П. Екман, Р. Плутчик, В. Г. Перрот); класифікували обрані англійські фразеологічні звороти у контексті теорії Роберта Плутчика [2].

Результати та дискусії. Різні підходи до трактування концептів спричинили численні дискусії в питанні вербалізації концепту. Одні вчені вважають, що концепт має невербальну природу, оскільки це найзагальніший смисл, що не набув мовних форм [В.Колесов]; інші – допускають можливість повної вербалізації концепту й наголошують на тому, що вербалізація – це переведення певного змісту, думки у вербальну (словесну) форму природної мови [6].

В українській лексикографії сором характеризується як негативна емоція і показується через дослідження ілюстративної складової словника – **сором** є причиною різних за інтенсивністю емоційних станів людини, в мові це може бути виражено різними зворотами «від сорому»: «задихатися від сорому», «горіти від сорому», «плакати від сорому», «осліпнути від сорому» [8]. Ще одне значення, яке ми можемо знайти в словниках української

мови лексеми сором – «ганьба, безчестя». Лексема сором може також характеризувати ситуацію як ганебне для кого-небудь становище, що викликає презирство або осуд. Відомі такі ФО: «У кого совісті нема – нема й сорому», «Мертві сорому не мають». Тут сором виступає синонімом совість.

Гуцуляк О. зауважив у своєму дослідженні, що опонентами «культури сорому» ігнорується така важлива складова як честь, від якої відреклася царсько-опрична Московська Русь і яка була так важлива як для князівсько-дружинної Київської Русі, так і козацько-шляхетської України. Тому істинним порятунком від десуб'єктивізуючої «культури страху» є саме «культивування культури сорому і честі», бо ці почуття базовані на більшій мірі далекоглядності та розважливості, на відміну від спонтанності почуття страху [3, с. 80].

В англійській мові словникове тлумачення концепту *shame* має також яскраво виражене психологічне забарвлення, але ключовий акцент ставиться не на інтенсивності емоції, а саме на її негативних рисах. Це, в першу чергу, «болісна» (*painful*), «така, що викликає жаль» (*regrettable*) емоція. На другому місці в англійських словниках стоїть таке значення – здатність відчувати сором (*a tendency to have feelings of this kind, or a capacity for such feeling: He has no shame. He is quite without shame*). На третьому місці представлено значення ганьба, безчестя / *disgrace, dishonour*: «*His action brought shame upon his parents*». Англійське *shame* у значенні «сприйнятливість до почуття сорому», ймовірно, близьке до українського «почуття моральної відповідальності за свою поведінку».

В англійській мові іменник *shame* ситуативно застосовується як синонім слова *pity*, коли якась подія стає приводом для такої емоції, як розчарування або засмучення, наприклад: «*What a shame (як шкода) they couldn't come*». В англійській лексикографії також є випадки, коли іменник *shame* застосовується в значенні «факт, або обставина, яка є каузатором сорому або ганьби»: «*The bankruptcy of the business was a shame*»; «*What a shame to deceive the girl!*», що еквівалентно українській лексемі сором у функції предикатива – «про відчуття ганьби, сорому, що відчувається кимось».

В англійській мові відповідно – *blot, discredit, dishonour, disgrace, ignominy, infamy, reproach, scandal, stigma, odium, humiliation, chagrin, opprobrium* зі значенням «*disgrace*» і *abashment, confusion, discomposure, embarrassment, stupefaction* у значенні «*modesty, bashfulness*» [10]. Жодна з названих лексем не має повного збігу з денотатом *shame*, а лише вказує на певні якості та конкретний ступінь прояву емоції. Досліджені синоніми відрізняються один від одного за своїм вживанням і відтінками значення. Синонімічний ряд «*disgrace*», враховуючи етимологію слів, допустимо розділити на такі семантичні групи: втрата поваги і довіри оточуючих, відторгнення (*discredit, dishonor, disgrace, reproach, opprobrium, infamy, ignominy, odium, scandal*), приниження (*humiliation, chagrin*), «зовнішній сором» (*blot, stigma*). Синоніми другого ряду характеризують значення «*shame in the good sense*». У фразеології є багато прикладів, які можна віднести до категорії «морально-дидактичне повчання» (*to cry shame on smb, to put to shame, to heap reproaches on smb, shame on you*). Однією з відмінних рис емоції *shame* є те, що людина часто відчуває її вже після того, як піддалася якійсь іншій емоції, наприклад гніву, і тепер вона шкодує про це. *Shame* представляється для людини як емоція, яка має найсильніший вплив на сприйняття людиною себе як особистості. Переживання цієї емоції людина уникає, пригнічує її, і навіть соромиться, хоче сховатися від оточуючих (*hide one's face in shame*). Виявляється деструктивна риса сорому (*burning shame, to be dead to shame*).

Українські фразеологізми описують набагато більше ситуацій, пов'язаних із суб'єктивним переживанням даної емоції, а саме: руйнівну дію сорому на людину (*згорати/спопелити від сорому*), прагнення стати непомітним для оточуючих (*провалитися крізь землю; сором*

від смерті страшніший; смертельний сором) [9]. За своєю силою деструктивного впливу на особистість сором прирівнюється до смерті, описується реакція вегетативної нервової системи людини на переживання емоції сорому (*залитися фарбою, кров кинулася в обличчя*); сором можна змити кров'ю та стражданням (*змити кровю ганьбу/сором*). Серед українських фразеологічних одиниць знайдені приклади, які можна віднести до категорії морально-дидактичного повчання (*сором і ганьба*). Також в українському фразеологічному фонді є «локативна» семантична група – місцем проживання емоції позначаються очі (*немає сорому в очах; очі вилазять від сорому; хоч сором очі їж*) [9].

Саме слово *збентеження* в українській мові має множинне значення (*смуток, хвилювання, сором, скутість*), тоді як в англійській мові слова *embarrassment і shame* мають чітке розмежування за змістом. Цікаво, що саме слово *сором* у словниках має значення «*почуття сильного збентеження, ніяковості від усвідомлення непристойності свого вчинку, поведінки*», тоді як слово *shame* означає «*being ashamed because of your own or someone else's bad behaviour*» (почуття сорому через свій або чужий поганий вчинок). Тобто в українській мові більший акцент робиться на своєму вчинку і самоаналізі, хоча як носії мови ми розуміємо, що «*соромитися*» можна і за іншу людину, навіть у цьому випадку ми сприймаємо сором за іншого як за себе. При цьому дієслово «*дорікати*» найчастіше має значення «*робити догану комусь*», а дієслово «*blame*» також має значення «*звинувачувати, перекладати провину*».

За допомогою даного аналізу значень емотивів ми з'ясували, що:

1. Ступінь емоційної відкритості безпосередньо пов'язаний з типом культури.
2. Фразеологізми однієї мови можуть бути більш «*універсальними*» і мати більше варіантів вживання, ніж ті ж, на перший погляд аналогічні, фразеологізми іншої мови. Так, наприклад, в українській мові фразеологізми, що відносяться до емоцій «*ляку*» і «*жаху*», майже не відрізняються один від одного, у той самий час як в англійській мові між цими двома категоріями є значна різниця.
3. Багато емотивів неможливо перекласти дослівно – необхідно знати контекст вживання. Наприклад, слово *збентеження, сором* в українській мові має значення, схоже зі словами *embarrassment і shame* в англійській мові.

Розглянемо як приклад фрагмент емоційної складової картини світу англійської мови, представлений концептами *guilt, shame, embarrassment*, а також відповідний фрагмент картини світу української мови, представлений концептами *провина, сором, збентеження*.

В англійській мові слово *shame* позначає почуття сорому, незручності, коли людина відчуває провину і збентеження через те, що вчинила неправильно (*'the uncomfortable feeling of being guilty and embarrassed that you have when you have done something wrong'*). *Guilt* визначається як сильне почуття сорому і смутку через те, що людина вчинила погано і знає про це (*'a strong feeling of shame and sadness because you have done something that you know is wrong'*). *Embarrassment* називає почуття занепокоєння, сорому і незручності, що відчувається в ситуації спілкування (*'the feeling you have when you are embarrassed – ashamed, nervous or uncomfortable in a social situation'*), при цьому зазначається, що *shame* є сильнішим почуттям, ніж *embarrassment* (*"If you make a mistake this may cause embarrassment, but not shame because shame is much stronger"*) [10].

У концепті *shame* можна виявити типовий для емоційних концептів метонімічний перенос від соматико-фізіологічного процесу або стану до внутрішнього психологічного стану, найчастіше причинно-наслідкових відносинах. Таким чином жести, міміка, які сигналізують про емоції, вербалізуються та стають основою метафор та метанімії: *hang your head (in shame)* – 'to be ashamed'; *look sh. in the face* – 'to look directly at someone without fear

or shame'. Зооморфна метафора ґрунтується на спостереженнях за експлікацією емоцій у тваринному світі: *with your tail between your legs* – «якщо ви йдете звідкись із засунутим хвостом, ви йдете, відчуваючи сором і збентеження, бо зазнали невдачі або зробили помилку».

Відмінною рисою емоції *shame* є те, що людина часто відчуває її вже після того, як вона піддалася якійсь іншій емоції, наприклад гніву або страху, і тепер шкодує про це: *in the cold light of day* – «якщо ви думаєте про щось у холодному світлі дня, ви думаєте про це чітко і спокійно, без емоцій, які ви відчували в той момент, коли це сталося, і часто відчуваєте про ці жаль або сором».

Психосоматика англійської культури відрізняється від інших культур, тому в англійській мові відносно мало слів і виразів зі значенням сорому з тієї причини, що для цієї культури сором більше асоціюється з особистою невдачею або неспроможністю, отже людина з великими труднощами здатна його визнати і відкрито висловити, на відміну від української культури, де сором виступає як важливий засіб відновлення і підтримки соціальної гармонії та соціальної ієрархії.

У складі концепту *embarrassment* (яких нараховується більше, ніж *guilt* та *shame*) відокремлюється блок метафор та метонімії, в яких дескрипція емоцій ґрунтується на спостереженні за соматико-фізіологічними реакціями організму людини в життєвих ситуаціях, наприклад почервонінні обличчя як фізіологічної маніфестації при збентеженні: *go beet red (beetroot) (Br. and Austr.)* – to become very red in the face, usually because you are embarrassed'; *save/spat e sb.'s blushes (Br. and Austr.)* – 'to do something to prevent someone feeling embarrassed'; утотоження фізичного болю або дискомфорту з емоційним станом, наприклад: *rub if in (informal)* – if someone rubs it in, they keep talking about something that makes you feel embarrassed or upset'; *a sore point/spot* – 'a subject which someone would prefer not to talk about because it makes them angry or embarrassed'; *be like a fish out of water* – 'to feel awkward because you are not familiar with a situation or because you are very different from the people around you'. Характерною ознакою переживання емоції *embarrassment* є відчуття вразливості та беззахисності в ситуації соціальної взаємодії. Важливим фактором для людини є те, що вона перебуває в центрі уваги: *put sb on the spot* – to cause someone difficulty or make them embarrassed by forcing them at that moment to make a difficult decision or answer an embarrassing question'. Природною реакцією на подібну ситуацію буде уникнення, бажання займати якомога менше місця або зникнути: *wish the ground would swallow you up* – 'to wish that you could disappear because you feel very embarrassed'; *not know where to put yourself (informal)* – 'to feel very embarrassed'; *want to curl up and die* – 'to feel very embarrassed about something that you have said or done'; *wouldn't be caught/seen dead (informal)* – 'if someone wouldn't be seen dead in a particular place or doing a particular thing, they would never do it, usually because it would be too embarrassing' [12].

Окрім того, причина переживання емоції *embarrassment* репрезентується метафорами, що поєднуються значенням дії, які порушують норми поведінки: *put your foot in it (Br., Am. and Austr., informal)* – 'to say something by accident which embarrasses or upsets someone'; *drop a clanger (Br. and Austr.)* – 'to say something by accident that embarrasses or upsets someone. Людині при цьому здається, що її помилки ніколи не забудуть і незручність з цього приводу вона буде відчувати завжди: *never live sth down* – 'if you say that you will never live down something bad or embarrassing that you have done, you mean people will not forget it'.

Людям властиво приховувати від інших людей об'єкт, що викликає збентеження, або інформацію про нього: *a skeleton in the/your cupboard (Br. and Austr.)* – 'an embarrassing

secret”, a *fig leaf* – ‘something that you use to try to hide an embarrassing fact or problem’; *draw a veil over smth.* – ‘if you draw a veil over a subject, you do not talk about it any more because it could cause trouble or make someone embarrassed’ [11].

ФО *man-to-man talk* (‘a man-to-man talk is when men talk honestly about subjects which may be difficult or embarrassing’) передбачає гендерну диференціацію в переживанні емоцій *embarrassment*, припускаючи, що чоловікам менше властиве це почуття або вони краще здатні тримати його під контролем або ж хочуть приховати свої переживання від жінок.

Концепт *guilt* репрезентований шістьма ФО. Низка метафор у структурі даного концепту об’єднуються загальним значенням провокування почуття провини, наприклад: *send sb on a guilt trip* – ‘to make someone feel very guilty’; *give sb a hard time* – ‘to criticize someone and make them feel guilty about something that they have done’; *prick sb’s conscience* – ‘to make someone feel guilty’ (метафора позначає біль від відчуття провини). Також виділяються метафори, що репрезентують невербальні ознаки пережитого почуття провини: *sackcloth and ashes* (slightly formal) – if you wear sackcloth and ashes, you show by your behaviour that you are very sorry for something you did wrong’; *beat your breast* – ‘to publicly pretend that you feel sad or guilty’ [12].

У результаті аналізу можна зробити висновок, що *shame*, *guilt* і *embarrassment* є спорідненими концептами в англійській фразеологічній картині світу. Проведений аналіз дозволяє також більш точно визначити різницю між ними. *Shame* сприймається як емоція, якої людина уникає та приховує. *Embarrassment* представляє собою більш інтенсивну, але тимчасово обмежену емоцію, як правило, що проявляється в ситуаціях соціальної взаємодії у вигляді психологічного дискомфорту і супутніх соматичних реакцій, причиною чого стає спрямоване на людину приниження або порушення норм поведінки. Це конфлікт позитивних і негативних емоцій, людина дистанціює себе таким чином від свого вчинку і хоче відновити колишнє ставлення до себе.

Для емоції *guilt*, порівняно з *shame* і *embarrassment*, особливо характерна наявність активної та пасивної сторони, наприклад, у ситуаціях провокування провини, перекладання провини на інших. Проведемо аналіз концептів емоцій *сором*, *збентеження*, *провина* в емоційній складовій картині світу української мови.

У картині світу української мови концепт *сором* має тісний зв’язок з концептом *совість*, який не є концептом емоції («совісність проявляється соромом»; «у кому сором, у тому і совість»; «Побійся бога! Як не соромно! Майте совість!»); без докорів сумління – не відчувати почуття сорому, без сорому робити що-небудь, про безсовісну, безсоромну поведінку або рішення). Тлумачний словник української мови визначає *сором* як «почуття сильного збентеження від усвідомлення ганебності вчинку, провини». Недобра слава, безчестя; ганьба. Раптом зброя зблищала, / гукнуло військо хором: - Ми готові йти до бою! Краще смерть, ніж вічний сором!; - Вам це байдуже, а для дівчини - один сором і людський поговор; // Ганебний вчинок. Насилу вліз [п’янений сотник] у хату Та й ліг собі тихенько спати, Щоб Настю, бачте, не збудить Та сором не наробить [1].

Розглянемо дев’ять прикладів ФО, що репрезентують концепт *сором*, і 13 прикладів ФО, що репрезентують концепт *збентеження*.

Так само, як і в англійській мові, фізіологічний симптом стає метонімічним відображенням власне емоції: *сгорати від сорому* – «відчувати сильний сором, соромитися»; *до коренів волосся, до вух/по вуха червоніти, кров/фарба кинулася/кинулася в обличчя* – «хтось почервонів від збентеження, сорому тощо», *вогнати в фарбу* – «призводячи до збентеження, змусити почервоніти кого-небудь».

Привертає увагу те, що в українській мові концепт *сором* репрезентують ФО з компонентом *ока*, на відміну від англійської мови, де подібних прикладів нами не виявлено, що пояснюється тим, що в українській мовній картині світу око є найважливішою частиною обличчя і голови, найважливішим органом отримання інформації про навколишній світ; ФО з компонентом *око* мають значення внутрішнього почуття сорому або, навпаки, захисту, оборонної реакції при підвищеній увазі або засудженні: *ховати очі/погляд* – уникати дивитися прямо в очі, в обличчя кому-небудь від збентеження, сорому (опускаючи голову або відвертаючись); *колоти очі* – 1) соромити, дорікати кому-небудь чимось», 2) «викликати роздратування, прикрість у когось, бути неприємним».

У ФО, що репрезентують локалізацію та вираження емоцій, зустрічається також компонент руки: *не знати, куди подіти очі/руки* – відчувати збентеження, незручність, сором від чогось; *рука не здригнеться* – «не виявить збентеження, нічим не викаже себе»; і компонент язик: *язик віднявся, язик прилип до гортані* – «хтось не може вимовити ні слова, не знає, що сказати (від хвилювання, збентеження тощо)»; *язик не повертається/ не повернувся* – хтось соромиться запитати, сказати щось через незручність, збентеження тощо; має значення неможливості контролю емоційної реакції. Також є ФО, які охоплюють жаром і червоним кольором: *згоряти (згорати, паленіти) від сорому* – відчувати сильний сором; *обливатися (облитися) рум'янцем* – червоніти та ідіоматичний вираз: *пекти раків* – червоніти від сорому [4].

Уникнення поведінки в ситуації соціальної взаємодії як наслідок переживання емоцій *сорому і збентеження* також представлено в українській фразеології: *крізь землю провалитись* – вираз, що означає «гостре бажання сховатися, зникнути куди-небудь від збентеження, сорому, сором'язливості тощо».

Сором можна відчувати, коли справа стосується честі та заплямованої репутації: *Сором від смерті страшніший* – коли більше боїмося сорому, ганьби, ніж фізичної смерті; *Змити кров'ю ганьбу (сором)* – Заплатити своїм життям за безчестя; *сорому наїстися* – переживати емоційно сором.

Провина в українській мові не відображається як переживання почуттів, емоцій, а скоріше пов'язана з поняттям відповідальності: *лежить на совісті/душі* – «хтось винен у чомусь, відповідальний за якийсь злочин чи дію»; *в усьому винен* – «хтось винен, відповідальний за багато провин» [8].

Висновки. На основі проведеного аналізу можна зробити висновок, що концепти ***shame, guilt, embarrassment*** входять до групи концептів емоцій, що характеризуються особливою психічною діяльністю щодо усвідомлення своїх вчинків і почуттів. Центральним смисловим концептом у даній групі є ***shame***, з яким пов'язані інші два концепти.

У картині світу української мови домінантним концептом буде ***совість*** як моральний компонент усвідомлення та визначення якості вчинків і почуттів. Більш тісні зв'язки даний концепт має з концептами ***сором*** і ***провина***, менш тісні – з концептом ***збентеження***.

У цілому слід зробити висновок, що концепт ***shame*** має синкретичний характер, середині якого співіснують два субконцепти: «емоційний стан» і «оцінка». В результаті проведеного дослідження доведено, що дані субконцепти вважаються повноправними одиницями мовленнєво-мисленнєвої діяльності, за якими стоять певні структури знання.

Таким чином, концептуальний аналіз слів і фразеологізмів сприяє більш глибокому розумінню його емотивного змісту; пошуку можливих образних відповідників в описі та вираженні емоцій і повноцінному переданні емотивних смислів.

Надалі результати цього дослідження можуть бути корисними при вивченні в рамках когнітивно-дискурсивного підходу інших синкретичних концептів внутрішнього світу людини.

Література:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2009. 1736 с.
2. Воробйова І. А., Пилипчук С. А. Людина та її почуття й емоції в англійській фразеології. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія», серія «Філологія», вип. 5(73), березень, 2019 р. С. 230–233.*
3. Гуцуляк О. Українська ідея між культурами сорому, вини і страху. *Evropský filozofický a historický diskurz*. 2018. Svazek 4, Vydani 2. S. 76–82.
4. Етимологічний словник української мови: у 7 т. / гол. ред. О. С. Мельничук. Т. 5. Київ : Наукова думка, 2006. 705 с.
5. Орехова Л.І., Чаєнкова О.К. Лексико-семантичні особливості концепту страх (на матеріалі англійської, турецької та української мов). *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: «Філологія. Журналістика»*. 2024. Том 35 (74). № 3. Частина I. С. 135–140.
6. Селіванова О. О. Світ свідомості в мові. Мир сознания в языке. Черкаси : Ю.Чабаненко, 2012. 488 с.
7. Сем'янків Н. В. Особливості концептуалізації негативних емоцій в італійській мові. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія : Філологічні науки : зб. наук. пр. Бердянськ: БДПУ, 2016. Вип. 9. С. 46–53. URL: <https://dspace.bdpu.org.ua/handle/123456789/3424> (дата звернення: 25.01.2026).*
8. Словник української мови. У 20-ти т./Український мовно-інформаційний фонд НАН України; за ред. В.М. Русанівського. Київ: Наукова думка, 2010. 911 с.
9. Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. К.: Наукова думка, 1970–1980.
10. Online Etymology Dictionary. 2026. URL: <https://www.etymonline.com>. (дата звернення: 26.01.2026).
11. Longman Dictionary of Contemporary English. 3rd ed. With New Words supplement. Harlow, 2001
12. Oxford Dictionary of Idioms, 2nd Edition Oxford University Press, 2004.

References:

1. Busel., V.T. (2009). Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy [The Comprehensive Dictionary of Modern Ukrainian]. K.; Irpin: VTF «Perun». 1736 p [in Ukrainian].
2. Vorobiova, I. A., & Pylypchuk S. A. (2019) Liudyna ta yii pochuttia y emotsii v anhliiskii frazeolohii [People and their feelings and emotions in English idioms]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akade miia», serii «Filolohiia», No. 5 (73), 230–233. [in Ukrainian].*
3. Hutsuliak, O. (2018). Ukrainska ideia mizh kulturamy soromu, vyny i strakhu [The Ukrainian idea between cultures of shame, guilt and fear]. *Evropský filozofický a historický diskurz*. Svazek 4, No. 2, 76–82. [in Ukrainian].
4. Melnychuk, O.S. (2006). Etymolohichni slovnyk ukrainskoi movy. [Etymological Dictionary of the Ukrainian Language]. Kyiv: *Naukova dumka*. (5), 705p [in Ukrainian].
5. Oriekhova, L.I., & Chaenkova, O.K. (2024). Leksyko-semantychni osoblyvosti kontseptu strakh (na materiali anhliiskoi, turetskoi ta ukrainskoi mov).[Lexico-semantic features of the concept “fear” (on the material of English, Turkish, and Ukrainian languages)]. *Vcheni zapysky Tavriiskoho natsionalnoho universytetu imeni V. I. Vernadskoho*. Serii: «Filolohiia. Zhurnalistyka». 2024. vol. 35 (74). № 3. P. I. pp. 135–140 [in Ukrainian].
6. Selivanova, O.O. (2012). Svit svidomosti v movi. [The world of consciousness in language]. Cherkasy : Yu.Chabanenko. 488 p [in Ukrainian].
7. Semiankiv, N. V. (2016). Osoblyvosti kontseptualizatsii nehatyvnykh emotsii v italiiskii movi. [Features of conceptualisation of negative emotions in the Italian language]. *Naukovi zapysky Berdianskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu*. Serii: Filolohichni nauky: zb. nauk. pr. Berdiansk: BDPU. No. 9, 46–53. Retrieved from: <https://dspace.bdpu.org.ua/handle/123456789/3424> (accessed: 25.01.2026) [in Ukrainian].

8. Rusanivskyi, V.M. (2010). Slovnyk ukrainskoi movy. [Dictionary of the Ukrainian language]. Ukrainskyi movno-informatsiinyi fond NAN Ukrainy. Kyiv: Naukova dumka, 911 p [in Ukrainian].
9. Bilodid, I. K. (1970–1980). Slovnyk ukrainskoi movy. [Dictionary of the Ukrainian language]. Instytut movoznavstva. K.: Naukova dumka. [in Ukrainian].
10. Online Etymology Dictionary. (2026). Retrieved from <https://www.etymonline.com> (accessed: 26.01.2026) [in English].
11. Longman Dictionary of Contemporary English. (2001) 3rd ed. With New Words supplement. Harlow [in English].
12. Oxford Dictionary of Idioms (2004). 2nd Edition Oxford University Press [in English].

Дата першого надходження статті до видання: 12.04.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 11.05.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026

Стаття поширюється
на умовах ліцензії відкритого доступу
(CC BY 4.0)